

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

№ 2, 2012 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 35-027.21

І. В. Пантелейчук,
кандидат історичних наук,

доцент кафедри управління суспільним розвитком Національної академії державного управління при Президентові України

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ІМІДЖУ

National interest as a mechanism of formation of geopolitical image

***Анотація.** Стаття присвячена проблемам формування геополітичного іміджу України в системі міжцивілізаційних комунікаційних зв'язків. Здійснено аналіз національних інтересів в контексті формування геополітичної стратегії. Розглянуто перспективу утвердження України в якості міжцивілізаційного форуму.*

***Annotation.** The article is devoted to the problems of forming of geopolitical image of Ukraine in the system of intercivilization of communication communications. The analysis of national interests is carried out in the context of forming geopolitical strategy. The prospect of claim of Ukraine is considered as between the civilization forum.*

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство переживає непростий історичний період становлення і розбудови незалежної, демократичної держави. Перед органами державної влади стоїть завдання забезпечення інтеграції України до світового співтовариства, ефективність якої значною мірою залежить від позитивного геополітичного іміджу. У той же час, процес формування іміджу має складності, обумовлені нівелюванням комуністичної ідеології, руйнацією колишніх установок і доктрин, що спричинили ідейний і ціннісний вакуум у свідомості громадян. У таких умовах особливого значення набуває процес вироблення орієнтирів продуктивного розвитку держави, якими, як свідчить світовий досвід, стають національні інтереси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У світовій та вітчизняній науковій думці і практиці питання реалізації національних інтересів, визначення їх методології та політико-правових засад є предметом дослідження таких вчених як Г. Моргентау, Дж. Розенау, В.П. Горбулін, А.Б. Качинський, А. Кузьменко, Ф. Медвідь, В.О. Саламатов тощо. Проблематику геополітичного іміджу у своїх наукових розвідках піднімають Е.А. Галумов, К.С. Гаджиев, Д.Е. Замятин. У той же час малодослідженими залишаються питання впливу національних інтересів на формування геополітичного іміджу.

Метою дослідження є національний інтерес як механізм формування геополітичного іміджу

Виклад основного матеріалу. Основні тенденції формування геополітичного іміджу багато в чому визначаються динамікою національних інтересів, традиціями сприйняття Української держави як власним народом, так і міжнародною спільнотою. Сучасні глобалізаційні умови розвитку суспільства призвели до принципової зміни парадигми державного управління, зумовленої послабленням ролі національних державно-управлінських інституцій, розширенням впливу транснаціональних корпорацій на усі сфери суспільного життя, що безумовно, вплинуло на реалізацію національних інтересів. У даному контексті В.О.Саламатов, пропонуючи методологію узагальненої оцінки стану реалізації національних інтересів країни, зазначає, що дослідження у зв'язку з національними інтересами України механізмів самозбереження країни, людини, суспільства і держави, комплексний аналіз умов стабільного і безпечного розвитку економічних, політичних, соціальних, екологічних, демографічних, інтелектуально-культурних інтересів країни є першочерговим завданням сьогодення [10, с. 73].

Національний інтерес, в залежності від очікувань учасників міжнародних відносин, репрезентується в різних образах і символах. Правильно зрозумілий через систему символів і образів позитивного іміджу національний інтерес є важливим чинником реалізації державної політики. Розкриття питання формування геополітичного іміджу держави в її національних інтересах вимагає уточнення змісту поняття „національні інтереси” і виявлення тенденції його змін.

До наукового обігу поняття „національний інтерес” увійшло порівняно недавно - у 1935 р. воно було вперше включене у Оксфордську енциклопедію соціальних наук. Сучасна наука думка апелює різновекторними визначеннями категорії „національний інтерес”, що обумовило виникнення різних наукових шкіл. На початку 50-х років ХХ ст. у західних академічних колах сформувалось дві парадигми щодо практики використання поняття „національний інтерес” - політичного реалізму та ліберально-ідеалістична. Між представниками „реалістичного” напрямку, засновником якого був Г.Моргентау та представниками „ідеалістичного” напрямку, представником якого був В. Вільсон, відбувалися широкі дискусії з визначення сутності національного інтересу. Так, у теорії реалістичної парадигми національний інтерес виступає продуктом складних взаємозв'язків діючих суб'єктів міжнародних відносин і ґрунтується на концепції інтересу, що сформульована у поняттях сили.

На противагу реалістам прихильники ліберально-ідеалістичної парадигми стверджують, що в основі національних інтересів лежать моральні норми і глобальні проблеми сучасності. З цим категорично не погоджується Г.Моргентау зазначаючи, що „зовнішня політика, яка спрямовується універсальними моральними принципами і відкидає національний інтерес на задній план, є в умовах сучасної політики і військової справи політикою національного самогубства - дійсного чи потенційного” [14, с. 11]. Тому, якщо у лібералів на перший план виходить економічний добробут громадян, то для реалістів у розумінні національних інтересів домінуюче місце займають геополітичні пріоритети.

Формування національних інтересів відбувається протягом історичного становлення нації-держави як суб'єкта міжнародного права. Традиційно в поняття „національного інтересу” включають три основних елементи: військову безпеку; економічне процвітання і розвиток; державний суверенітет як контроль за певною територією і населенням. У той же час, змістовне наповнення цих елементів може піддаватися трансформації під впливом історичних, соціально-політичних та економіко-географічних чинників функціонування держави. Суттєві корективи до визначення категорії національного інтересу вносять процеси глобалізації, в умовах якої сформувалась глобалістичний підхід до визначення поняття „національний інтерес”, який піддає сумніву саму правомірність використання даної категорії. Прихильники даного напрямку критикують концепцію національного інтересу на основі взаємозалежності держав, виникнення транснаціональних і наднаціональних акторів міжнародних відносин, що веде до ослаблення ролі нації-держави і заміни національних інтересів бізнес-інтересами в особі ТНК та інтересами міжнародного співтовариства [9, с. 72].

Сучасний світовий розвиток продукує дві протилежні тенденції, що обумовлюються, з одного боку, уже зазначеними глобалізаційними процесами, а з іншого - утворенням на уламках колишніх імперій чи легітимізацією внаслідок певних домовленостей нових націй - держав, таких як незалежні держави СНД, Чехія, Косово тощо. Категорія „національного інтересу” є базовою у визначенні головних напрямів їх зовнішньої і внутрішньої політики, сприяє визначенню їх національної ідентичності.

На нашу думку, в сучасних умовах розвитку інтерпретація „національного інтересу” носить не стільки ідеологічний, скільки прагматичний характер і орієнтується не стільки на певні національні або загальнолюдські ціннісні установки, скільки на здатність держави (її державних органів) ставити перед собою певні цілі і добиватися їх виконання. Незважаючи на те, що цілі держави, як конкретні її стратегії, можуть змінювати під впливом певних соціально-політичних або

економічних чинників, органи державної влади, у компетенції яких лежить визначення цих цілей, повинні вміти їх ставити і досягати, що у свою чергу, передбачає наявність військової сили, внутрішньої і зовнішньої стійкості, економічної конкурентноздатності тощо. Саме наявність у держави такої здатності і виступає тим орієнтиром, який національний інтерес, у його прагматичній інтерпретації, задає державній політиці. Як зазначає А.І. Соловйов, „національний інтерес являє собою надзвичайно важливий орієнтир самостійної політичної діяльності національно-орієнтованих сил в системі державної влади. Національний інтерес – це основоположна умова набуття людьми національної і культурної ідентичності, він в концентрованій формі виражає ті цілі і способи їх досягнення, які закріплюють за національними рухами той або інший політичний статус як в середині країни, так і на міжнародній арені. Нарешті, як основа діяльності національної держави національний інтерес виступає і в якості показника визначеності внутрішньої і зовнішньої політики держави” [11, с. 183].

Системний аналіз сутності категорії національного інтересу дозволяє визначити, що вона є досить абстрактною і суб'єктивною, оскільки її параметри визначаються картиною світу і ціннісною системою, яка притаманна даному суспільству і державі. Так, Дж. Розенау стверджував, що визначення національного інтересу ніколи не може бути нічим іншим, як системою висновків, які виходять з аналітичної і ціннісної бази політики [15, с. 37].

Відповідним чином, державні діячі повинні виходити із того розуміння, що ефективна політика – це раціональна політика, яка опирається на правильно визначений національний інтерес. У свою чергу, цьому сприяє правильно сформований імідж держави та її органів, через який власне і відбувається сприйняття національного інтересу. Ефективність формування позитивного іміджу залежить від активності і цілеспрямованості у процесі позиціонування національних інтересів як власному так і міжнародному співтовариству.

Якісні іміджеві характеристики органів державної влади залежать від впевненості і чіткості у відстоюванні своїх національних інтересів. Не спроможність державного апарату адекватно зреагувати і відповісти на виклики та загрози, зумовлені процесами глобалізації, може стати причиною ослаблення і деградації держави. Тому визначення змісту, характеру і пріоритетності національних інтересів є важливим завданням вітчизняних учених.

Згідно Законом України „Про основи національної безпеки України” національні інтереси визначено як „життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток” [4]. Відповідно, національний інтерес є визначальним джерелом формування стратегічної мети, стратегічних завдань, об'єкту спрямувань і напрямків розвитку нації, методів і форм їх реалізації, який за своєю спрямованістю орієнтований на виживання і прогресивний розвиток, і, певною мірою, лідрства особи, суспільства, держави, на що вказує український дослідник А. Кузьменко. На думку вченого, національні інтереси виконують два важливих завдання:

- забезпечення високого міжнародного іміджу держави і використання переваг у геополітичному просторі для національного процвітання;
- підвищення добробуту громадян [7].

Виконання зазначених завдань залежить від позиції державних службовців, їх активності і цілеспрямованості у питаннях позиціонування національних інтересів в очах громадськості. Питання формування національних інтересів знаходиться у компетенції керівників держави (президента, прем'єр-міністра), які формують зовнішньополітичну стратегію, що покладена їх реалізувати, тому, як зазначає К.С. Гаджiev, у даному випадку важливого значення набуває система ціннісних орієнтацій, установок, принципів і переконань державних діячів, їх сприйняття навколишнього світу, а також визначення місця своєї країни серед інших держав світової спільноти [1, с. 263-264]. Усвідомлення національного інтересу орієнтує державних службовців на досягнення поставлених цілей, визначає форму позиціонування держави у соціумі.

Кожна держава намагається виробити свою власну „формулу” національного інтересу, опираючись на історичний, політичний, економічний та культурний розвиток. Відповідно до цього формується відповідний імідж органів державної влади, на який покладено репрезентацію такої „формули” як на внутрішній, так і на міжнародній арені. У той же час, надзвичайно складно знайти „формулу” національного інтересу для суспільства, яке змінює парадигму власного розвитку або ж розколотого за соціальною, етнічною або географічною ознакою, тобто для суспільства, де не склався або зруйнувався консенсус більшості по ключовим питанням його життя і розвитку. Характерним прикладом „розколотого” суспільства виступають США середини XIX ст., де формально в одній державі фактично склалися дві з абсолютного різними типами економічного розвитку (індустріально-капіталістична Північ і аграрно-рабовласницький Південь) і відповідно, з різним розумінням національних інтересів. Вирішити цей конфлікт США вдалося тільки пройшовши через громадянську війну, в процесі якої промисловий Південь зломив сепаратизм Півдня, забезпечивши збереження єдності країни.

Іншим прикладом „розколотого” суспільства виступає Україна, яка має для цього певні об'єктивні – історико-культурний розвиток та суб'єктивні – неспроможна політична еліта, відсутність політичної культури громадянського типу тощо умови. Системний аналіз становлення української державності засвідчив, що вона опинилася на межі цивілізаційного розламу, конфліктів і протистояння, зумовлених перебуванням за межами західно-християнського цивілізаційного макроареалу, що призводить до розбіжностей у розумінні принципів політичного і культурного плюралізму, реалізації прав і свобод громадянина. Зокрема, цієї думки дотримується автор концепції „зіткнення цивілізацій” С. Гантінгтон, стверджуючи, що Україна „розколота країна”, дві частини якої належать до різних цивілізацій [13, с. 54-60].

Також на сучасному етапі спостерігається тривожна тенденція, коли Захід і Росія не розглядають Україну як самостійну геополітичну одиницю, причиною чого є стійка уява про відсутність самодостатності країни як суб'єкту геополітики. Показовою є думка французького вченого Е. Тодда, який зазначає, що „Україна у історичному і соціологічному відношенні являє собою тільки погано сконструйовану, розпливчату зону, яка сама ніколи не була джерелом модернізації” [12, с. 186]. Результатом зазначених тенденцій став своєрідний геополітичний вакуум України, що окреслив нагальну потребу у пошуку теоретичного обґрунтування її геополітичної функції, реалізація якої на переконання А.Г. Костирева лежить в площині діалогу цивілізацій, між морськими і континентальними геополітичними центрами сили, між Європою і Азією [6, с. 134].

На нашу думку, можливість виконання цих завдань потрібно розглядати в межах концепції геополітичного іміджу держави. *Геополітичний імідж* – це достатньо стійкі, стратифіковані і динамічні геопросторові уявлення, які співвідносяться з певною політико-, історико- або культурно-географічною виділеною територією (державою). В інтерпретації російського вченого Е.А. Галумова до геополітики іміджу відносяться не лише важливі політичні, економічні і культурні події, а і цілеспрямоване конструювання простору певної образної конфігурації, що впливає на хід реальних подій і сприяє досягненню національних інтересів [2, с. 320].

Розробка геополітичного іміджу передбачає реалізацію національного інтересу держави в планетарному масштабі, і у його підготовці потрібно опиратися на історичні традиції в основі яких лежить етнічна, релігійна, а в цілому – цивілізаційна толерантність. Формування позитивного геополітичного іміджу повинно відбуватися у двох напрямках – внутрішньому та зовнішньому. Реалізація цього завдання покладена на органи державної влади.

Внутрішня направленість формування геополітичного іміджу відображає базові цінності і інтереси власного народу, які продукуються у ключових поняттях, образах, словах, очікуваннях – це життя, сім'я, праця. Ключовими позиціями у реалізації іміджевої стратегії по забезпеченню позитивного внутрішнього іміджу є розбудова демократичної держави на засадах соціального партнерства; високий професіоналізм державного апарату; забезпечення владою гідного життя населення; досягнення внутрішньої стабільності шляхом консолідації суспільства; формування зрілого громадянського суспільства.

Реалізація зовнішнього напрямку передбачає проведення ефективної зовнішньої політики, здатності швидко мобілізувати інтелектуальні, економічні, технологічні, інформаційні ресурси для забезпечення конкурентоспроможності на міжнародній арені, умінні репрезентувати власні соціально-культурні цінності.

Загалом формування позитивного геополітичного іміджу Української держави вимагає реалізації довгострокової геополітичної стратегії, в основі якої лежить виважена оцінка ресурсів і можливостей держави, її місця у системі світогосподарських відносин, розуміння можливостей ефективного використання вдалого географічного і політичного розташування з метою перетворення на міжцивілізаційний форум для діалогу Заходу і Сходу.

Водночас українській управлінській еліті пострадянського періоду притаманна відсутність єдиної, чіткої геополітичної та культурної ідентифікації, не усвідомлення себе на рівні елітної конвенції. Тому, перед органами державної влади стоїть важливе завдання вироблення геополітичного значення держави, його конструювання і презентація світовій спільноті. Важливими чинниками, які забезпечують реалізацію поставленого завдання і визначають багатовекторність вітчизняної зовнішньої політики мають стати, по-перше, культурна незалежність як від Росії, так і від Європи, а по-друге – економічна інтеграція як з пострадянськими країнами, так і з Європою.

Відповідно, основні тенденції формування геополітичного іміджу багато у чому визначаються динамікою реалізації національного інтересу, традиціями сприйняття держави (точніше, її іміджу) міжнародною спільнотою, а також власним народом. Спільнотою, а також власним народом. Як зазначає дослідниця М. Комлева, „національні інтереси являють собою сформовану в масовій свідомості потребу в певній геополітичній дії для забезпечення виживання і розвитку нації як цілісної структури” [5, с. 67].

Системний аналіз впливу національних інтересів на формування геополітичного іміджу дозволяє визначити їх пріоритетні напрямки у реалізації поставленого завдання. Одним із базових напрямів є включення країни в процес світового економічного розвитку. У даному випадку, наголошують В.П. Горбулін та А.Б. Качинський, в структурі національного інтересу на перший план виходить прагнення до оволодіння передовими технологіями, можливість знаходити адекватні відповіді на нові виклики економічного, технологічного, екологічного, демографічного характеру [3, с. 13]. У той же час, на відміну від Заходу де головним

зовнішнім довгостроковим інтересом є забезпечення доступу до світових ресурсів і контроль над ними, у України з її простором і ресурсами він не є життєво визначальним.

Інший базовий національний інтерес пов'язаний із геополітичним пріоритетом і стратегічним завданням зовнішньополітичного курсу України в умовах глобалізації та євроінтеграції - це її виживання, підвищення життєспроможності та зміцнення як вільної, суверенної, сучасної незалежної держави за умови збереження національних цінностей, захисту економічного і політичного суверенітету, власної соціально-культурної ідентичності, перетворення з об'єкта геополітичних ігор великих держав на повноцінний суб'єкт геополітики, тобто на самостійного гравця, який визначає свої цілі і дії на міжнародній арені. Врахування цих пріоритетних напрямів при розробці концепції національних інтересів, на думку Ф. Медвідя, сприятиме швидкому усвідомленню тождасності державних структур і дасть можливість державі проводити активну внутрішню і зовнішню політику. Це приведе до формування реальної державної політики, пропаганди базових національних інтересів та зовнішньополітичних пріоритетів та просування їх у внутрішній і зовнішній політиці. Усвідомлення національних інтересів елітою, політичними силами і громадянами сприятиме консолідації сучасної української нації, завершенню процесу формування української політичної нації [8].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати висновок, що національний інтерес виступає важливим механізмом формування геополітичного іміджу держави та її органів. Позитивний геополітичний імідж неможливий без реалізації базових положень національного інтересу, в основі якого лежить економічна, військова, фінансова, науково-технічна тощо потужність країни, зростання її геополітичного впливу, підвищення добробуту населення, збереження культурного, інтелектуального потенціалу суспільства. Виконання зазначених завдань вимагає довгострокової, науково обґрунтованої геодивілізаційної стратегії, яка була б адекватна вимогам часу. Така стратегія має ґрунтуватись на реальній оцінці ресурсів і можливостей України, визначати її місце у глобальному світі; орієнтуватись на позбавлення традиційного для української ментальності комплексу меншовартості; визначення нових, реальних цілей, передбачала б реальну оцінку ресурсів і можливостей України, її місця у глобальному суспільстві; позбавлення комплексу меншовартості; визначення нової, високої цілі, нової місії існування держави.

Список літератури:

1. Гаджиев К.С. Геополитика. – М.: Международные отношения, 1998. – 396 с.
2. Галумов Э.А. Международный имидж России: стратегия формирования. – М. : Известия, 2003. – 450 с.
3. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Пріоритетність національних інтересів у світлі стратегії національної безпеки України // Стратегічна панорама. – 2005. - № 3. – С. 11-18.
4. Закон України „Про основи національної безпеки України” від 19.06.2003 № 964-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
5. Комлева М. 153. Геополитическое сжатие / М. Комлева // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 2. – С. 66–75.
6. Костырев А.Г. Украина: буфер или междивизиционный форум // Современная Европа. – 2008. - №(4). – С. 131- 137.
7. Кузьменко А. Проблема відповідності стратегії та системи забезпечення безпеки України національним потребам /А. Кузьменко // Юридичний журнал. – 2008. – № 10. [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2432>
8. Медвідь Ф. Політико-правові засади концепції національних інтересів України / Ф. Медвідь // Політичний менеджмент. 2007. – № 6(27). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=79&c=1903>.
9. Мухаметов Р.С. Национальные интересы: сущность, трактовки и типология / Р. Мухаметов // Философия политики и политология. – 2005. - № 57. – С.
10. Саламатов В.О. Структура суб'єктивних уявлень про національні інтереси України / В.О. Саламатов, В.Л. Косолапов, А.Н. Гірник // Вісник АН України. – 1994. – № 1. – С. 72-76.
11. Соловьев А.И. Политология: Политическая теория, политические технологии / А.И. Соловьев. – М.: Аспект Пресс, 2005. – 559 с.
12. Тодд Э. После империи: Pax americana – начало конца. /Э.Тодд. – М. : Международные отношения, 2004. – 231 с.
13. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций /С. Хантингтон; [Пер. с англ. Ю. Новикова]. – М. : АСТ СПб. Terra Fantastica, 2003. – 603 с.
14. Morgenthau H. Politics Among Nations: the Struggle for Power and Peace / H. Morgenthau. - N-Y, Knopf, 1967. – 489 p.
15. Rosenau J. National Interest / J. Rosenau // International Encyclopedia of the Social Sciences. – N.Y., 1968. – Vol.11. – P. 34–40.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"